

EXIGENȚELE REGLEMENTĂRII CA INFRAȚIUNI A FAPTELOR DE „TRAFIC ILICIT DE LEMN” ȘI „CAPTAREA ILEGALĂ A APEI”

THE REQUIREMENTS OF THE CRIMINAL REGULATION OF THE FACTS OF ILLICIT TIMBER TRAFFIC AND ILLEGAL WATER ABSTRACT

STICI Ion,
Absolvent al Institutului Național al Justiției
ionel.stici@gmail.com

Summary

The commission of environmental crimes, after which substantial financial income is obtained, requires a common, determined and concerted response from the authorities of the states in order to end this phenomenon. The most dissuasive tool in this regard is the criminal sanction for committing these environmental crimes.

Key words: *environmental crime, illegal traffic of timber, illegal abstract of water, environmental pollution, environmental legislation of the European Union.*

Mediul reprezintă o responsabilitate pe care trebuie să ne-o asumăm în comun. Pe fondul deteriorării ecologice avansate din ultimul deceniu, gradul de implicare și de responsabilitate a actorilor internaționali a crescut. Dar și crimele de mediu sunt în creștere. O rată anuală de creștere a numărului de crime de mediu de la 5% la 7%, în ultimii ani, poziționează această sferă în topul mondial după numărul de crime. Acest lucru este valabil atât global, cât și pentru regiunea europeană. Organizația Națiunilor Unite o consideră acum a patra cea mai mare categorie criminală din lume. Risc scăzut de urmărire penală, venituri mari și lipsa instrumentelor din partea justiției și organele de drept, au motivat crima organizată și neorganizată să se extindă în zone precum fauna sălbatică, comerțul cu lemn sau traficul de deșeuri [1, p.5].

Este recunoscută pe plan internațional determinarea Uniunii Europene în ceea ce privește măsurile de protejare a mediului și promovarea dezvoltării durabile la nivel mondial. Conceptul de dezvoltare durabilă presupune implementarea unor mecanisme și politici, care să permită atât dezvoltarea economică, cât și conservarea stării mediului totodată, surprinzând atât creșterea gradului de responsabilitate, cât și creșterea eficienței economice în sensul minimizării costurilor și a daunelor suferite de mediu datorită consumului uman.

Astăzi, marea majoritate a politicilor și legilor naționale de mediu își au originile în legislația Uniunii Europene, însă în mare măsură, protecția mediului este desfășurată la nivel național. Cadrul normativ pentru protecția mediului și standardele minime se stabilesc la nivelul Uniunii Europene, apoi se lasă la latitudinea statelor membre pentru a stabili modul de realizare. Având în vedere impactul major pe care îl generează asupra mediului înconjurător, întreprinderile trebuie să se conformeze normelor Uniunii Europene de protecție a mediului în multe domenii, precum calitatea aerului și gestionarea substanțelor chimice sau a deșeurilor.

Uniunea Europeană aplică unele dintre cele mai avansate standarde de protecție a mediului din lume, elaborate de-a lungul anilor. Principalele priorități ale momentului actual sunt protejarea speciilor pe cale de dispariție și a habitatelor și utilizarea cât mai eficientă a resurselor naturale.

Atingând aceste obiective, putem contribui la creșterea economică, prin încurajarea inovării și a spiritului antreprenorial. [2, p.34].

În prezent printre cele mai acute și grave comportamente care prezintă un risc potențial ridicat pentru sănătatea umană și pentru mediu și care pot avea efecte negative deosebit de grave asupra mediului și a societății sunt comerțul ilegal cu lemn și captarea ilegală a apei [3, p.5].

Anume aceste probleme sunt stringente și incidente Republicii Moldova ca stat candidat spre aderare la Uniunea Europeană și care sunt obiectul de studiu al acestui articol. Printre altele, o abordare a acestui subiect ce privește Republica Moldova, fără a expune sumar situația de mediu din Uniunea Europeană, o consider incompletă.

Cauzele care au atras din nou atenția Uniunii Europene asupra acestei chestiuni sunt cazurile tot mai frecvente și de amploare a traficului ilicit de masă lemnoasă, care dobândește caracter transfrontalier și organizat. Aceiași situație este prezentă și în Republica Moldova unde se observă pe drumurile naționale, în piețe publice, în sate și orașe cum stau expuse spre vânzare camioane cu lemne, mai ales în perioada rece a anului.

Majoritatea acestei mase lemnoase expusă spre vânzare provine din tăieri ilicite de arbori a vegetației forestiere. În dovedirea acestei afirmații voi ilustra următorul exemplu. Pe parcursul anului 2021 colaboratorii Inspectoratului pentru Protecția Mediului și subdiviziunile sale teritoriale au întocmit 1367 procese-verbale din care 1150 sunt conforme articolelor 122,123,127,132,142 din Codul Contravențional al Republicii Moldova pentru cazuri de tăieri ilicite și încălcarea modului stabilit de folosire a fondului de exploatare, de recoltare și transportare a lemnului, săvârșite în fondul forestier gestionat de Agenția Moldsilva, primării și alți deținători în urma cărora s-a cauzat mediului un prejudiciu în valoare de 14 334 864 lei [4, p.142]. Din acest prejudiciu total, a fost recuperat doar 1 140 354 lei sau 7,95%. [4, p.148]. În această ordine de idei, cu o astfel de rată de reparare a prejudiciului, fătuitorii mai degrabă sunt încurajați să continue distrugerea mediului, decât să-și înceteze activitatea distructivă. Prin neimplicarea statului cu mijloace eficiente și disuasive, mediul are de suferit, iar ca urmare și întreaga societate.

Un motiv predominant al fătuitorilor în comiterea acestor fapte de trafic ilicit de lemn, sunt obținerea unor beneficii financiare considerabile din vânzarea masei lemnoase, dobândită ilicit prin tăieri ilegale de arbori.

Până în prezent, adoptarea de sancțiuni administrative și recurgerea la acestea de către instituțiile statului s-au dovedit a fi insuficiente pentru a asigura respectarea normelor privind protecția mediului, ceea ce necesită măsuri mai ferme de prevenire și combatere a acțiunilor nocive împotriva mediului.

În Uniunea Europeană, deși toate statele membre au inclus sancțiuni în legislația lor națională pentru cei care comit astfel de fapte, tipurile de sancțiuni și nivelurile maxime ale acestora variază semnificativ de la un stat membru la altul: amenzi administrative și confiscări pot fi impuse în 23 de state membre, amenzi penale în 16, pedeapsa cu închisoarea în 17, suspendarea activității în 15 și alte tipuri de sancțiuni în 11. Amenzile aplicabile în cazul încălcării Regulamentului UE nr. 995/2010 al Parlamentului European și al Consiliului privind lemnul, variază de la 50 EUR la o sumă nelimitată. Aceste discrepanțe între regimurile de sancțiuni ale statelor membre aplicabile în cazul încălcării Regulamentului UE nr. 995/2010 al Parlamentului European și al Consiliului privind lemnul și faptul că sancțiunile sunt considerate, în multe cazuri, prea scăzute pentru a avea cu adevărat un efect disuasiv asupra comportamentelor ilegale, împreună cu aplicarea neuniformă în UE, prezintă un risc de reorientare a fluxurilor comerciale. Este clar că sancțiunile administrative sunt inadecvate în circumstanțe precum cele care au dus la asasinarea a doi pădurari dintr-un stat

membru (România) a Uniunii Europene, care anchetaseră probleme legate de recoltarea ilegală a lemnului [5]. Modelul subliniat al încălcărilor legate de lemn este atât de grav încât autoritățile trebuie să dispună de mijloace de aplicare a legii penale pentru a le combate [3, p.6].

În cele din urmă, printre alte infracțiuni a fost adoptată și infracțiunea de trafic ilicit de lemn, prevăzută în art. 3 pct.1 lit.n) din Directiva Parlamentului European și a Consiliului privind protecția mediului prin intermediul dreptului penal și de înlocuire a Directivei 2008/99/CE „Statele membre se asigură că următoarele fapte constituie infracțiuni în cazul în care sunt contrare legii și sunt săvârșite cu intenție: introducerea sau punerea la dispoziție pe piața Uniunii a lemnului recoltat în mod ilegal sau a produselor din lemn care au fost fabricate din lemn recoltat în mod ilegal, care intră în domeniul de aplicare al Regulamentului (UE) nr. 995/2010 al Parlamentului European și al Consiliului, cu excepția cazurilor în care fapta se referă la o cantitate neglijabilă” [3, p.34].

Aceste aspecte au fost inițial reglementate de Uniunea Europeană cu mai mult de un deceniu în urmă, prin Regulamentului (UE) nr. 995/2010 al Parlamentului European și al Consiliului din 20 octombrie 2010 de stabilire a obligațiilor care revin operatorilor care introduc pe piață lemn și produse din lemn, însă regulamentul prevede o sancționare modestă pentru nerespectarea prevederilor sale: amendă, confiscarea lemnului și suspendarea imediată a autorizației de funcționare a operatorului [6, p.31]. De altfel este ciudată această sancționare blândă, mai cu seamă luând în considerare anvergura problemei defrișărilor ilegale și traficului de lemn, indicată chiar în expunerea de motive a respectivului regulament pct.(3): „Exploatarea forestieră ilegală reprezintă o problemă globală de interes internațional major. Această problemă constituie o amenințare gravă pentru păduri, întrucât contribuie la procesul de despădurire și de degradare a pădurilor, responsabil pentru aproximativ 20 % din emisiile globale de CO₂, amenință biodiversitatea și subminează gestionarea pădurilor și dezvoltarea durabilă, inclusiv viabilitatea comercială a operatorilor care își desfășoară activitatea în conformitate cu legislația aplicabilă. Aceasta contribuie, de asemenea, la deșertificare și la eroziunea solului și poate exacerba fenomenele meteorologice extreme și inundațiile. În plus, exploatarea forestieră ilegală are implicații sociale, politice și economice, deseori subminând progresul către o bună guvernare și amenințând mijloacele de subsistență ale comunităților locale dependente de păduri, și poate fi asociată cu conflicte armate. Se preconizează că combaterea problemei reprezentate de exploatarea forestieră ilegală în contextul prezentului regulament va contribui la eforturile Uniunii de atenuare a schimbărilor climatice în mod rentabil și aceasta ar trebui considerată ca un complement la acțiunile și angajamentele Uniunii în contextul Convenției-cadru a Organizației Națiunilor Unite privind schimbările climatice [6, p.1]. Or traficul ilegal de lemn este o consecință a faptei-premiză de tăieri/defrișări ilegale a arborilor, care la fel trebuie curmată prin sancțiuni penale în vederea stopării acestui fenomen. Nesimilitudinea dintre sancționarea penală (art.231 din codul penal) și contravențională (art.122 din codul contravențional) pe de o parte, pentru comiterea faptei de defrișări și tăieri ilegale de arbori și sancționarea doar contravențională pentru fapta de trafic ilicit de lemn, pe de altă parte (art.142 alin.(2) din codul contravențional), duc la încurajarea comiterii traficului de lemn.

În Uniunea Europeană traficul ilegal de lemn/cherestrea a dobândit caracter transfrontalier. Munții Carpați din România dețin ultimele păduri virgine din Europa. Cu toate acestea, a fost estimat că două treimi din aceste păduri s-ar fi putut pierde în ultimul deceniu din cauza tăierilor ilegale, comise în favoarea marilor companii industriale austriece, prin practici tenebre și anume

utilizarea de actori intermediari și terți în lanțul de aprovizionare, ce duc la imposibilitatea stabilirii originii lemnului [1, p.26].

În Republica Moldova situația în domeniul mediului este alarmantă, dat fiind faptul că sancțiunile contravenționale nu au efectul scontat. De exemplu, sancționarea cu 4000 de lei, cu confiscarea lemnului, este insuficientă pentru faptele de defrișare și transport ilicit a 10 metri steri de lemn. [7]. Aceasta se atestă și din raportul risc-beneficiu ce rezultă din săvârșirea acestei fapte: riscul constituie amenda de până la 4000 lei, iar beneficiul ce poate rezulta din vinderea lemnului este mai mare de două ori decât sancțiunea.

Într-un alt exemplu care ilustrează situația gravă din domeniul mediului, este fapta de transportare ilegală, fără acte de proveniență, a 4 metri steri de lemn cu aplicarea amenzii contravenționale de 1000 de lei [8]. În alt caz, transportul a 6 metri steri de lemn, fără acte de proveniență, a fost sancționat cu aplicarea amenzii contravenționale de 3750 de lei [9]. Și exemple de acest fel sunt multe, însă nu le putem enumera aici, deoarece ar depăși limitele unei astfel de lucrări.

Aceste exemple ilustrează legislația deficitară în acest domeniu, dar și faptul important că prejudiciul adus mediului, deși este evaluabil și uneori restituit statului prin echivalent bănesc, este iremediabil de fapt. Acei arbori defrișați și traficați ilegal, nu pot fi restabiliți integral și imediat în natură în starea în care au fost înainte de defrișare, însă doar peste o anumită perioadă de timp. Astfel este destabilizat echilibrul ecologic, din care rezultă o serie de repercursiuni nocive pentru mediu ce au fost enumerate mai sus.

Deși există mai multe mijloace de a curma acest fenomen distructiv asupra mediului, cel mai eficient și disuasiv, rămâne elaborarea unei infracțiuni de trafic ilicit de lemn. Stipularea unor sancțiuni penale pentru faptele de trafic ilegal de lemn ar avea ca efect prevenția generală și specială în săvârșirea unor asemenea fapte, dar și a defrișărilor și tăierilor ilegale de arbori, deoarece făptuitorii acestor fapte ar fi temperați de imposibilitatea vânzării masei lemnoase.

Următorul aspect important al acestei lucrări este analiza faptei de „captare ilegală a apei” care contribuie la epuizarea gravă a resurselor de apă, o problemă care se va agrava ca urmare a schimbărilor climatice. Republica Moldova este considerată o țară cu resurse limitate de apă, principalele surse fiind râurile Nistru și Prut. Râurile mici, pe lângă faptul că înregistrează debite reduse de apă, mai sunt și poluate, iar 90% din apele subterane au o mineralizare de peste 1,5 g/l. În prezent, apa disponibilă în Republica Moldova este de aproximativ 500 m³ per locuitor pe an, în timp ce limita recomandată la nivel internațional este de 1700 m³. Mai mult ca atât, dacă într-o regiune cantitatea de apă accesibilă este sub 1000 m³ per locuitor, aceasta este clasificată ca „zonă de risc”. De asemenea, poluarea intensă a apei amenință sănătatea oamenilor, biodiversitatea și afectează economia. Lipsa reglementărilor clare privind utilizarea apelor contribuie la pierderi bugetare. În plus, statutul de țară candidată la Uniunea Europeană obligă Republica Moldova să alinieze legislația sa la directivele europene pentru a asigura protecția și gestionarea rațională a resurselor de apă. [10].

Captarea ilegală a apei este mai persistentă în sectorul agricol din Republica Moldova, unde aproape lipsește un control din partea statului al eficienței și raționalizării consumului de apă de către agenții economici. Din cauza folosirii necontrolate și masive a apei pentru irigarea culturilor agricole în gospodăriile casnice și pe terenurile agricole mici, adâncimea de localizare a pânzei freatice s-a majorat semnificativ. Persistă și epuizarea resurselor de apă subterană și poluarea acestora prin exploatarea nerațională [11, p.30].

Dat fiind faptul că apa disponibilă în Republica Moldova este de aproximativ 500 m³ per locuitor pe an, ceea ce o plasează într-o „zonă de risc”, dar și consumul necontrolat și nerațional al apei, duc la pericolul ca populația țării să fie lipsită de o resursă vitală pentru sănătatea și viața cotidiană a acestora.

Deși legea apelor nr. 272/2011 a fost ajustată recent la standardele europene, ea rămâne în continuare deficitară la nivelul lipsei sancțiunilor adecvate pentru faptele de captarea ilegală a apei. Pe lângă suspendarea/retragerea autorizației de mediu există și sancțiunea pentru captarea și depășirea volumului de apă consumat prevăzută de codul contravențional al R. Moldova în art 110 alin.(1) „Captarea și folosirea apei cu încălcarea limitelor stabilite, folosirea apei potabile în scopuri tehnice” [12]. Limitele de captare și folosire a apei sunt stabilite de legea apelor nr. 272 din 2011 în art.22 alin (1) „Se consideră folosința generală a apei desfășurarea activităților care implică captarea de ape subterane sau de suprafață dacă pentru aceasta nu se folosesc instalații sau se folosesc instalații de capacitate mică de până la 0,2 litri/secundă, destinate exclusiv satisfacerii necesităților gospodăriei proprii, în următoarele scopuri: a) satisfacerea nevoilor personale, casnice sau ale propriei exploatații agricole; b) adăparea animalelor; c) scăldat; d) captarea și folosința apei pentru lupta împotriva incendiilor sau în orice altă situație de urgență”[13]. Or, foarte bine cunoaștem că, mai ales în localitățile rurale din Republica Moldova, sunt o mulțime de persoane care captează și folosesc apa nu doar cu instalațiile și în scopurile mai sus-menționate. Bunăoară persoanele care dețin sere și solarii pentru creșterea și comerțul legumelor, care au instalații cu o capacitate mai mare de 0,2 litri/secundă. Prin urmare, aceste fapte bazate pe lăcomie și interese financiare au efecte de epuizare a apelor fântânilor și bazinelor subterane, ducând la deteriorarea rețelei pânzei freatice și în final la lipsirea de apă a întregii populații din localități.

Se atestă și foarte des efectuarea clandestină a fântânilor și sondelor de apă, fără autorizația de mediu pentru folosința specială a apei, în câmpuri agricole, lângă complexurile agro-industriale și zootehnice, cu captarea și folosirea cu/sau fără irigare, a apei în cantități enorme. Chiar și agenții economici care dețin această autorizație, în puține cazuri respectă volumul admisibil al consumului de apă indicat în autorizație. Aceste fapte sunt săvârșite tocmai din cauza lipsei unor sancțiuni adecvate și proporționale gravității faptei de captare și folosire ilegală a apei. Or, aplicarea unei amenzi contravenționale de 1500 lei unei persoane care capta ilegal apa și o folosea pentru irigare, este o sancțiune prea blândă pentru curmarea unor astfel de fapte [14].

Conform art.45 alin. (3) din legea apelor nr. 272 din 2011 „Utilizarea apelor subterane în scop de irigare se permite numai în zonele în care nu există ape de suprafață și numai pe baza unor studii hidrogeologice”. Aceste reglementări au menirea să eficientizeze, raționalizeze și să prioritizeze consumul de apă așa cum este prevăzut și de art.45 alin. (1) din legea apelor nr. 272 din 2011 „Apele subterane cu proprietăți potabile sunt destinate, în primul rând, pentru alimentarea cu apă a populației și animalelor, precum și pentru asigurarea igienei și sănătății populației” [13]. Or, foarte rar sunt respectate aceste norme și efectuate studii hidrogeologice.

Totodată această lege trasează și un șir de obligații ce revin utilizatorilor de apă care sunt prevăzute de art.21 alin (2): să folosească apa în mod rațional și econom; să întreprindă măsuri pentru protecția apelor împotriva poluării; să respecte drepturile altor utilizatori de apă etc. Deși doar fapta de poluare a apei este reglementată ca infracțiune și sancționată penal în art. 229 al Codului Penal al R. Moldova, iar cea de captare și folosire a apei este reglementată ca contravenție, celelalte obligații rămân doar cu titlu de recomandare. Dat fiind situația deplorabilă din țară unde apa potabilă are calitate inferioară și localități întregi riscă să rămână fără apă, este indispensabil reglementarea ca infracțiune a faptei de captare și folosire ilegală a apei.

„Deficitul de apă va reprezenta în viitor o problemă acută pentru unele regiuni din Republica Moldova”, la această concluzie a ajuns persoana care a contribuit la elaborarea legii apelor nr. 272 din 2011. [10].

Curtea de Conturi a Uniunii Europene, a constatat ineficacitatea măsurilor administrative de abordare a captării excesive a apei și a subliniat faptul că verificările din partea instituțiilor sunt rare, iar sancțiunile sunt prea scăzute pentru a asigura punerea în aplicare eficace și respectarea procedurilor naționale/regionale de autorizare a captării apei [15, p.37].

Concluzii:

Având în vedere tendințele negative alarmate în domeniul mediului, ce țin de comiterea frecventă în R. Moldova a faptelor de trafic ilicit de lemn și captarea/folosirea ilegală a apei, constat cu regret, că sancționarea contravențională pentru săvârșirea acestor fapte este insuficientă în vederea curmării acestor fapte și a combaterii distrugerii mediului. Este necesar reglementarea penală a faptelor de trafic ilicit de lemn și captarea/folosirea ilegală a apei.

La etapa actuală protejarea mediului și naturii trebuie să fie o prioritate de bază și stringentă pentru autoritățile statului, având în vedere impactul poluării mediului și al dezechilibrului ecologic asupra sănătății populației, sferei economice și a conservării naturii pentru generațiile viitoare.

Autoritățile statului trebuie să-și sincronizeze, în cel mai rapid mod posibil, armonizarea legislației de mediu cu cea a Uniunii Europene.

Deși adoptarea legilor sunt o primă etapă importantă în demersul protecției mediului, mai sunt esențiale și indispensabile acțiuni ferme și concrete pentru protejarea mediului - tragerea la răspundere penală, civilă, contravențională, disciplinară a celor vinovați, conform principiilor „poluatorul plătește” și „răspunderii penale personale”.

Declarațiile politice, expertizele de mediu, studiile realizate de autoritățile din domeniul mediului, trebuie să aibă un rol secundar, fiindcă constatarea problemelor și tendințelor negativ alarmante din domeniul mediului deja le cunoaștem. Prioritar sunt necesare acțiuni concrete plenare ale autorităților din domeniul mediului focusate pe rezultat. Și anume este indispensabil un control social sporit din partea autorităților din domeniul mediului.

Având în vedere inacțiunile sau acțiunile superficiale ale autorităților statului din domeniul mediului cu privire, nu doar la aspectele abordate în acest studiu, dar la toate provocările de mediu cu care se confruntă R. Moldova și posibilitatea de a fi menținută în viitor această abordare superficială și neserioasă, consider cu regret că un mediu curat și ecologic ce dispune de resurse naturale, v-a fi un lux pentru R. Moldova în următoarele decade.

Uniunea Europeană a dovedit prin realizările sale că preocuparea pentru mediu constituie unul dintre pilonii dezvoltării comunității, condiția primordială a succesului fiind implicarea tuturor actorilor din sfera politică, economică și socială.

Pentru o eficiență a protecției mediului este necesar un complex de activități și acțiuni judicioase corelate în vederea îmbunătățirii condițiilor de mediu și sănătate a populației și implică dezvoltarea unei mentalități adecvate a comunității, evaluarea cu realism a problemelor de mediu, stabilirea priorităților și elaborarea strategiilor corespunzătoare de rezolvare a acestora și, nu în ultimul rând, schimbarea atitudinii și comportamentului față de mediul înconjurător și responsabilizarea civică, pentru transmiterea către generațiile viitoare a unui mediu curat și sănătos cu respectarea celor trei dimensiuni ale dezvoltării durabile: economică, ecologică și socială.

Referințe bibliografice

1. Lorenzo Colantoni, Margherita Bianchi, Fighting Environmental Crime in Europe, Instituto afari Internazionali, ed.Ambitus;
2. Noosfera, Revistă științifică, de educație, spiritualitate și cultură ecologică, 2014, nr.12;
3. Propunere de DIRECTIVĂ A PARLAMENTULUI EUROPEAN ȘI A CONSILIULUI privind protecția mediului prin intermediul dreptului penal și de înlocuire a Directivei 2008/99/CE;
4. Ministerul Mediului, Inspectoratul Pentru Protecția mediului, Anuarul IPM - 2021, „Protecția mediului în Republica Moldova”, Chișinău - 2022;
5. <https://www.bbc.com/news/world-europe-50094830>
6. Regulamentului (UE) nr. 995/2010 al Parlamentului European și al Consiliului din 20 octombrie 2010 de stabilire a obligațiilor care revin operatorilor care introduc pe piață lemn și produse din lemn;
7. <http://curentul.md/social/zeci-de-metri-cubi-de-lemn-fara-acte-depistat-in-trafic.html>
8. <https://expresul.md/2024/04/un-barbat-din-calarasi-a-fost-prins-in-timp-ce-transporta-lemne-furate/>
9. <https://echipa.md/2022/10/27/foto-un-sofer-de-camion-prins-transportand-ilegal-lemne-de-foc-cum-a-fost-pedepsit/>
10. <https://www.undp.org/ro/moldova/news/legea-apelor-ajustata-la-standardele-europene-devine-un-instrument-eficient-gestionarea-resurselor-de-apa>
11. Daniela Burduja, Petru Bacal; EVALUAREA UTILIZĂRII ȘI GESTIONĂRII RESURSELOR DE APĂ ALE REPUBLICII MOLDOVA. STUDIU DE CAZ: RD NORD; Ministerul Educației și Cercetării, Institutul de Ecologie și Geografie; Chișinău 2022;
12. Codul contravențional al R. Moldova nr. 218/2008 actualizat.
13. Legea apelor nr. 272/2011 din 23.12.2011 actualizată;
14. <https://stiri.md/article/social/un-moldovean-capta-ilegal-apa-pentru-irigare-amenda-primita/>
15. Raportul special nr.20 din 2021 al Curții de Conturi a Uniunii Europene- Utilizarea sustenabilă a apei în agricultură: fondurile din partea PAC sunt susceptibile să promoveze mai degrabă o utilizare mai intensă decât una mai eficientă a apei; disponibil pe <https://op.europa.eu/webpub/eca/special-reports/cap-water-20-2021/ro/index.html>